

далёка не ўсе варыянты. Даследчыкі адзначаюць не менш, чым 55 імёнаў Бога. Сапраўды, пры чытанні і перакладзе Бібліі ўзнікае шмат пытанняў: імя Бога адно? як завуць Бога ў хрысціянстве па Бібліі? якія імёны Бога і што яны абазначаюць? як гучаць імёны Бога па-беларуску? якія варыянты імя і эпітэты Бога выкарыстоўваюцца ў біблейным тэксе? На гэтыя і падобныя пытанні яшчэ неабходна знайсці адказ даследчыкам мовы Бібліі.

Літаратура

1. Беларусь і біблія: Міжнародная выстава, Мінск, 20 верасня – 21 кастрычніка 2018 года / Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Група даследавання рукапісаў ; пад агульн. рэд. А. Сушы і С. Кэрала. – Мінск : Беларуская навука, 2018. – 205 с.

2. Біблія. Кнігі Сьвятога пісаньня Старога і Новага Запавету. Кананічныя. У беларускім перакладзе. – Мінск : Прынткарп, 2002. – 1512 с.

НАЗВЫ ЧАСТАК ЦЕЛА ЧАЛАВЕКА Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ: НАЗВЫ ЎНУТРАНІХ ОРГАНАЎ

*К. Д. Муха
БДПУ (Мінск)*

Навук. кіраўн. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт

Анатацыя. У артыкуле аналізуюцца назвы ўнутраных органаў чалавека ў беларускай мове, раскрываецца іх этымалогія, праводзяцца лексічныя паралелі з іншымі мовамі, апісваюцца асноўныя тэрміны, якія выкарыстоўваюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, таксама надаецца ўвага народным назвам, адлюстроўваецца іх ужыванне ў вуснай народнай творчасці (у прыказках, прымаўках).

Ключавыя словы: назвы ўнутраных органаў чалавека; живот; лёгкія; страўнік; кішкі; печань; нырка; пузыр (пухір); сэрца; селязёнка.

Як сцвярджаюць вучоныя, вытокам анатамічных тэрмінаў звыш 2500 гадоў, а фундамент анатамічнай наменклатуры быў закладзены яшчэ ў Старажытнай Грэцыі і Старажытным Рыме такімі аўтарамі, як Гамер, Цэльс, Прысцыян, Віндыцыян, Аўрэліян і інш. Стандартам сучасных анатамічных тэрмінаў з'яўляецца Terminologia Anatomica [4]. Тут замацаваны лацінскія тэрміны, якія прызнаюцца на міжнародным узроўні.

У артыкуле – разгледзім назвы ўнутраных органаў чалавека, якія сустракаюцца ў беларускай мове. Звернем увагу і на паходжанне асноўных тэрмінаў, на іх этымалогію. Этымалагічны аналіз дазволіць раскрыць унутраную форму тэрміна, зразумець, што лягло ў аснову той ці іншай назвы ўнутранага органа.

Тэрмін *жывот* абазначае частку цела чалавека, у якой знаходзіцца печань, страўнік, кішэчнік, селязёнка і іншыя органы [2, с. 176]. Спачатку слова *жывот* мела больш шырокае значэнне – ‘жыццё’, пазней замацавалася для абазначэння часткі цела чалавека або жывой істоты. Звязана гэта было са звужэннем значэння і з пашырэннем выкарыстання іншых слоў для абазначэння паняцця ‘жыццё’. Параўн.: рус. *живот*, укр. *живіт*, польск. *zivot*. У беларускіх гаворках бытуюць назвы *жвот*, *чэрава*, *брушавіна*, *бруха*, *трыбух*, *каўбух* і інш. [2, с. 176].

Унутраныя органы чалавека называюць адным словам *нутро*, або *вантробы*, *унутранасці*. Беларускія гаворкі і тут багатыя на сінанімічныя назвы: *утробы*, *печані*, *антробы*, *шлунне*, *шлункі*, *нутранасць*, *потрахі*, *жываты*, *сяродак* і інш. [2, с. 162].

Лёгкія – гэта орган дыхання. Ва ўсе часы людзі называлі прадметы па іх функцыях і па знешнім выглядзе. Лічыцца, што орган атрымаў такую назву, таму што было заўважана: з усіх важных унутраных органаў толькі лёгкія ўсплывалі ў вадзе. Значыць, яны былі лягчэйшыя за вадзі. Параўн. англ. *lights* мн., *light* «лёгкі», парт. *leves* «лёгкія»: *leve* «лёгкі», грэч. *πλεῦμων* «лёгкае»: *πλέω* «плыву» [3]. Таксама ўкр. *легкі*, *лехкі*, *льохкіе*, *легке*, рус. *лёгкие*, *лёгкое*, польск. *lekkie*. У народзе існуюць такія назвы, як *лёгкае*, *лёгко*, *лёгке*, *лягкія*, *лягкушы*, *лягкушка*, *ліганеўя*, *лягенні*, *плюсы*, *плюцы*, *плюцы*, *дыхала*, *ваздухі*, *гдырка* [2, с. 179].

Страўнік – гэта орган стрававання чалавека. У грэчаскай мове страўнік – *gastro*. Назва хутчэй за ўсё звязана з функцыяй страўніка, бо ён адказвае за ежу, за страваванне. У некаторых мясцовасцях *страўнік* называюць *жалудкам*, *жолудкам*, *жэлудкам* [2, с. 198–199]. *Жалудак* – агульнаславянскае слова, некаторыя вучоныя лічаць, што яно ўзыходзіць да асновы *zelodь* – ‘жолуд’, паколькі страўнік па сваёй форме нагадвае плод дуба. Іншыя звязваюць назву са словамі *горла*, *голад*, *глытаць*, *праглынаць*, *слізгаць* [3]. Па ўсёй Беларусі тэрмін *страўнік* мае шмат сінанімічных назваў: *кіндзюк*, *кендзюх*, *трыбух*, *брух*, *коўб*, *коўбік*, *коўбух*, *калдун*, *кадаўб*, *шлунок*, *шлунак*, *жвот*, *жывот*, *ечук*, *ячук*, *кучук*, *юц*, *юць*, *кутыр*, *цельбух*, *пілімо*, *пільмо*, *стрававод*.

Кішка – эластычная трубка, якая з’яўляецца часткай стрававальнага апарата ў чалавека і жывёл. У народзе часта можна пачуць слова *гізунты* [2, с. 176].

Абадочная кішка – частка тоўстай кішкі ад сляпой да прамой, якая акаляе тонкія кішкі ў выглядзе вобада.

Дванаццаціперсная (дванаццаціпалая) кішка – частка тонкай кішкі чалавека, якая пачынаецца ад страўніка (назву атрымала ад даўжыні, роўнай 12 пярстам, г. зн. пальцам, у іх папярочніку).

Сляпая кішка – пачатковая частка тоўстага кішэчніка, якая мае чэрвепадобны адростак (апендыкс). *Прамую кішку* беларусы называюць таксама *куток*, *куточак*, *кутніца* [2, с. 178].

У беларускай мове ёсць шэраг фразеалагізмаў са словам *кішка* (-і): *кішка тонка* (*тонкая*) – пра таго, у каго не хапае сіл, здольнасцей, сродкаў,

каб зрабіць што-небудзь; *кішкі марш(-а) граюць* – пра моцнае адчуванне голаду, хаценне есці; *пераесці (ад'есці) кішкі* – моцна надакучыць, стаць невыносным для каго-небудзь; *выматаць (усе) кішкі* – змучыць, давесці да знямогі; *выпусціць кішкі* – зарэзаць, забіць.

Печань – самая буйная залоза, якая сакрэтуе жоўць і бярэ ўдзел у тлушчавым, бялковым і вугляводным абмене. *Печань* – гэта самы гарачы орган у арганізме чалавека. Літаральна азначае ‘смажанае’. З польскай і чэшскай моў перакладаецца як ‘спякотнае’. На тэрыторыі Беларусі існуюць такія назвы, як *пячонка, пячонкі, печаніё, печаня, печані, печаніцы, пячэня, пічанеўя, вантроба, вагкуша, важкае* і інш. [2, с. 186].

Нырка – орган мочавыдзялення. Ёсць меркаванне, што назва органа звязана з яго функцыяй: ныркі адказваюць за водны баланс у арганізме, як быццам ныраюць. Параўн.: польск. *nerka, nyrka*. У беларускай народнай мове, акрамя тэрміна *ныркі*, ужываюцца таксама назвы *почки, бочки, ныркі, інкстукі і інш.* [2, с. 184–185].

Пузыр (пухір) мачавы – пухір у целе чалавека, які змяшчае ў сабе вадкасць. Назва гэтага органа таксама звязана з яго функцыяй: утрымлівае ў сабе вадкасць і надзімаецца, таму і называюць *пузыр (пухір)*. У беларускіх гаворках сустракаемся таксама з наступнымі назвамі: *мачной пузыр, пукір, паўхір, мыхір* [2, с. 187].

Селязёнка – крывятворны орган чалавека, які выконвае ахоўныя функцыі і ўдзельнічае ў абмене рэчываў. Паходжанне гэтага тэрміна канчаткова не высветлена, некаторыя лічаць, што селязёнку пачалі так называць, таму што па колеры яна падобная на апярэнне птушкі (параўн.: рус. *селезень*). У беларускай мове існуюць назвы: *зелязёнка, каса, касьнік* [2, с. 197].

Сэрца – цэнтральны орган кровавароту, які мае выгляд мускульнага мяшка (знаходзіцца ў левым баку грудной поласці чалавека). У грэчаскай мове сэрца – *kardia*. Лексічныя адпаведнікі знаходзім у розных індаеўрапейскіх мовах: у армянскай *-sirt*, у лацінскай *-cor*, у хецкай *-kard*. Звернем увагу, што слова *сэрца* ўзыходзіць да той жа асновы, што і слова *сярэдзіна*: першапачаткова — ‘тое, што знаходзіцца ў цэнтры’ [1]. У народзе кажуць: *сэрца, сэрцайка* [2, с. 199].

Разам з тым, сэрца цесна звязана з нервовай сістэмай, і ад яго залежыць уся жыццядзейнасць чалавека наогул. Таксама сэрца мае пераноснае значэнне – ‘душа’, таму ў беларускай мове ёсць шмат прыказак і прымавак, устойлівых выразаў са словамі *сэрца* і *душа*: *Шчыраму сэрцу і чужая болька колка; Малыя дзеці – галава баліць, а як вырастуць – сэрца; ад чыстага сэрца, паклаўшы руку на сэрца* – шчыра, з добрымі намерамі; *прапанаваць руку і сэрца* – прапанаваць шлюб; *сэрцу не загадаеш* – пра тое, што пачуцці нельга здушыць розумам; *сэрца не ляжыць* – няма прыхільнасці да каго-небудзь ці чаго-небудзь; *разбіць сэрца* – вельмі моцна траўмаваць душэўна; *душа ў душу* – спакойна, дружна; *душа ў пяткі схавалася* – моцны страх; *душой загавець* – памерці; *адкрыць душу* – шчыра дзяліцца пачуццямі, думкамі, перажываннямі і інш. [1]. Як бачым, сэрца – галоўны орган не толькі ў медыцыне, а таксама і ў вуснай

народнай творчасці. Менавіта сэрца характарызуе чалавека, яго адносіны да іншых людзей і да прыроды, навакольнага асяроддзя.

Такім чынам, анатомія мае сваю наменклатуру, якую можна і трэба вывучаць не толькі на лацінскай, а і на нацыянальнай мове. Гісторыя фарміравання і развіцця нацыянальнай тэрміналогіі яшчэ застаецца малавывучанай. Лінгвістычнае апісанне анатамічнай лексікі патрабуе даследавання ў тым ліку і розных семантычных з’яў тыпу сінаніміі, антаніміі, полісеміі, якія маюць у нацыянальнай мове свае асаблівасці.

Літаратура

1. Праконіна, В. У. Назоўнікі “душа” і “сэрца” ў складзе беларускіх і рускіх фразеалагізмаў / В. У. Праконіна, С. М. Якуба [Электронны рэсурс] // Электронная бібліятэка БГУ. – Рэжым доступу: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/50787/1/495-496.pdf>. – Дата доступу: 15.04.2021.

2. Чалавек: тэмац. слоўн. / Нац. акад. навук Беларусі; Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; склад. В. Д. Астрэйка [і інш.]; навук. рэд. Л. П. Кунцэвіч, А. А. Крывіцкі. – Мінск : Бел. навука, 2006. – 573 с.

3. Этымалагічны онлайн-словарь рускага языка Макса Фасмера [Электронны рэсурс] // Режим доступу: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D0%BB/%D0%BB%D1%91%D0%B3%D0%BA%D0%BE%D0%B5>. – Дата доступу: 20.04.2021.

4. Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology (2003).pdf [Электронны рэсурс] // Режим доступу: <https://ru.scribd.com/document/436340489/Terminologia-Anatomica-International-Anatomical-Terminology-2003-pdf>. – Дата доступу: 20.04.2021.

ЧЫРВОНЫ КОЛЕР І ЯГО АДЦЕННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

*К. У. Сакалоўская
БДПУ (Мінск)*

Навук. кіраўн. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт

Анатацыя. У артыкуле разглядаюцца этымалогія калароніма *чырвоны*, адценні чырвонага колеру і іх назвы, раскрываецца семантыка слова *чырвоны* і яго адценняў паводле тлумачальнага і этымалагічных слоўнікаў беларускай мовы. Звернута ўвага на рэдкія адценні чырвонага колеру: *кармінавы, тэракотавы, алізарынавы, пурпурны, барвовы, каралавы* і інш. Падаюцца беларускія дыялектныя назвы адценняў чырвонага колеру, якія не фіксуюцца слоўнікамі.

Ключавыя словы: чырвоны колер; адценні чырвонага колеру; кармінавы; пунсовы; алізарынавы; тэракота і інш.